

Улуттук банкка – 25 жыл

Бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасы жалпысынан өлкөнүн экономикасынын туруктуу иштөөсү үчүн банктардын жана кардарлардын муктаждыктарын канааттандыруучу заманбап, натыйжалуу жана коопсуз төлөм системасына ээ. Аны калыптандырууда жана өнүктүрүүдө Улуттук банк аныктоочу ролду ойногон жана ойноодо. Улуттук банк тарабынан бул багытта кандай иш аракеттер жүргүзүлүп жаткандыгы тууралуу Улуттук банктын Төлөм системалары башкармалыгынын төлөм системасынын ишин анализдөө жана өнүктүрүү бөлүмүнүн жетектөөчү адиси Жеңиш ТАШМАМАТОВ маалымдады.

никалык долбоор катарында гана эмес, биринчи кезекте өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнүн эн маанилүү компоненти катарында кароо зарыл.

Электрондук терминалдык түзүлүштөрдүн жана төлөмдөрдүн электрондук каналдарынын спектри акыркы мезгилде олуттуу кеңейди жана мындан ары да кеңейе бермекчи. Салттуу банкоматтардан жана терминалдардан тышкары, азыр ал өзүн-өзү тейлөөнүн автоматташтырылган терминалдарын (cash-in), төлөмдөрдү төлөө функциялары менен мобилдүү телефондорду ж.б. камтыйт. Бир эле кызматтар

Төлөм системасы. Реформалар кандай Натыйжаларды берүүдө?

Өлкөбүздө рынок экономикасынын калыптануусунан улам төлөмдөрдүн санынын көбөйүшүнөн жана бир күн аралыгында эсептешүүлөрдү жүргүзүүгө, төлөмдөрдүн ири суммаларын тез которууга муктаждыктын өсүшүнөн улам 1997-жылы банктар аралык эсептешүүлөрдүн гросстук системасы эксплуатацияга киргизилген. 1999-жылы “Электрондук төлөмдөр жөнүндө” мыйзамдын кабыл алынган. Ал банк системасында төлөмдөрдү жүргүзүүдө прогрессивдүү кагазсыз технологияларды пайдаланууга мүмкүндүк берди. Маалыматты байланыш каналдары боюнча берүүнүн коопсуздугун камсыз кылуу үчүн тармактар аралык бөлүнгөн байланыш каналдарын жана Улуттук банк менен коммерциялык банктардын ортосундагы каналдарды криптографиялык коргоо системасы орнотулган.

Улуттук банк тарабынан жүргүзүлгөн реформалардын натыйжасында банк системасындагы кагаз төлөм документтер электрондук цифралык кол тамга менен алмаштырылды, натыйжада төлөмдөрдүн өтүү мөөнөттөрү төмөндөдү, байланыштын коопсуз жогору технологиялуу каналдары, акча которуулардын эл аралык системалары жана банктык төлөм карттары менен эсептешүүлөр системалары пайдаланыла баштады. Төлөм системасынын нормативдик укуктук базасы өркүндөтүлдү. Эл аралык стандарттарга жооп берүүчү жана төлөмдөрдү тез иштетүү үчүн жогору кубаттуулуктарга ээ заманбап төлөм системалары (айкын убакыт ыргагында эсептешүүлөрдүн гросстук системасы, майда чекене жана утурумдук төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасы, “Элкарт” төлөм картты менен эсептешүүлөрдүн улуттук системасы) киргизилди. Улуттук банк тарабынан уюштурулган SWIFT жамааттык пайдалануу түйүнү (Society for World-Wide Interbank Financial Telecommunications – Бүткүл дүйнөлүк банктар аралык финансылык телекоммуникациялар уюму) коммерциялык банктарга байланыштын коопсуз каналда-

Банктык төлөм карттарын колдонуу менен жүргүзүлгөн операциялардын көлөмү бир жылда 3,9 млрд. сомго чейин өскөн. 2016-жылдын аягына карата банктык төлөм карттары өлкөнүн бардык аймактарындагы жайгаштырылган 1 300 банкоматтарында жана 7 101 терминалдарда (автоматташтырылган өзүн-өзү тейлөө терминалдарын же cash inдерди эсепке албаганда) тейлөөгө алынган.

рын кошууда жана камсыз кылууда трансчек аралык төлөмдөрдү жүргүзүүгө жана минималдуу финансы жумшоолор менен эл аралык финансылык билдирүүлөрдү алмашууну жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берди. 1999-жылдан тарта Улуттук банктын бардык эл аралык төлөмдөрү SWIFT системасы боюнча жүргүзүлүп калды. Коммерциялык банктарга УБнын борбордук түйүнү аркылуу SWIFT системасына кошулуу мүмкүнчүлүгү берилген. Бул өз алдынча кошулуу боюнча баштапкы жумшоолорду олуттуу кыскарткан.

2000-жылдардын башында төлөмдөрдүн кескин өсүшү финансы сектору өнүгүүдө сапаттык жаңы деңгээлге көтөрүлгөндүгүн тастыктады. Бирок, ал учурда экономикада накталай эсептешүүлөр дагы да үстөмдүк кылып турган. Бул өз кезегинде мамлекеттин бюджетине түшүүлөрдүн аныктыгына жана бюджеттик каражаттарды төлөөлөрдүн өз убактылуулугуна таасир тийгизген. Ошондон улам өлкөнүн башкы банкы тарабынан төлөм системасын андан ары өнүктүрүү жана модернизациялоо чечими кабыл алынган.

2003–2008-жылдарда пайдалануучулар үчүн жеткиликтүү накталай эмес эсептешүүлөрдүн бирдиктүү республикалык системасын жана

бардык региондордо ага ылайык келүүчү өнүккөн инфраструктураны түзүү максатында Эл аралык өнүктүрүү ассоциациясынын финансылык көмөгү алдында 2003 – 2005-жылдарга накталай эмес төлөмдөр системасын киргизүү боюнча мамлекеттик программанын биринчи этабы жүзөгө ашырылган. Натыйжада төмөнкүдөй төлөм системалары иштөөдө.

Майда чекене жана утурумдук төлөмдөрдүн пакеттик клиринг системасы. Ал банктар аралык майда жана чекене төлөмдөрү үчүн арналган. Мында системада төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү жүргүзүү системасынын катышуучуларынын милдеттенмелерин өз ара эсепке алуу негизинде жүзөгө ашырылат.

Бирдиктүү банктар аралык процессинг борбору (ББПБ). Ал «Элкарт» улуттук төлөм системасынын оператору. ББПБ банктык төлөм карттарын пайдалануу менен (банкоматтар жана ПОС-терминалдар аркылуу) жасалган транзакцияларды кабыл алуу жана иштетүү боюнча өнүккөн инфраструктурага ээ. Бул система чекене кызматтар рыногунда товарлар жана кызматтар үчүн банктык төлөм карттарын пайдалануу менен

жасалган эсептешүүлөрдүн жана төлөмдөрдүн процессингин камсыз кылуу боюнча функцияларды аткарууга багытталган. Ал накталай эсептешүүлөргө муктаждыкты төмөндөтүүгө жана калктын кирешеси анча чоң эмес кеңири катмарынын «Элкарт» улуттук төлөм карттарын пайдалануу менен төлөм кызматтарына (товарлар жана кызматтар үчүн накталай эмес формада төлөө, төлөмдөрдү жүргүзүү, карттан картга акчалай которуулар, каражаттарды накталоо ж.б.) бардык жердеги жеткиликтүүлүгүн кеңейтүүгө мүмкүндүк берет.

Айкын убакыт эсептешүүлөрдүн гросстук системасы. Финансы рыногундагы бүтүмдөр жана башка ири төлөмдөр боюнча тез жана биротоло эсептешүүлөрдү жүргүзүү үчүн арналган. Система ар бир жеке төлөм боюнча ток-тоосуз биротоло эсептешүүнү жана акча каражаттарын системанын катышуучуларынын Улуттук банкта ачылган корреспонденттик эсептери боюнча которууну камсыз кылат.

Бул Мамлекеттик программанын биринчи этабын жүзөгө ашыруунун натыйжасын тех-

кардарга ар кандай төлөм аспаптарын жана электрондук терминалдык түзүлүштөрдү пайдалануу менен бериле алат. Бул накталай акчаны алуу жана товарларга төлөө эле эмес, ошондой эле бардык ар кандай төлөмдөр (туракжай коммуналдык, электр энергиясы, телефон ж.б. кызматтар үчүн), которуулар, эсепти толуктоо ж.б. Мындай тенденция мындан ары да сакталып калмакчы. Кардарлар электрондук терминалдык түзүлүштөрдү жана дистанттык тейлөө каналдарын пайдалануу менен банк продуктыларынын жана кызматтарынын кеңири спектрин алууга умтулушат, себеби бул ыңгайлуу жана кымбат эмес, убакытты да үнөмдөйт. Мына ошондуктан адатта, айкын убакыт режиминде жүргүзүлүүчү электрондук төлөмдөрдүн көлөмү жана олуттуулугу дайыма өсүп турмакчы.

Банктарга өз кардарларына бирдей продуктыларды сунуштоо жетишсиз болуп калды, эксклюзивдүү электрондук кызматтардын мезгили келди. Бул тенденциялар банктарды кардарларды тартуу/кармап калуу жана өздөрүнүн чыгымдарын төмөндөтүү үчүн өздүк автоматташтырылган системаларын киргизүүгө түртүүдө.

Электрондук төлөм аспаптарын жана башка инновациялык технологияларды (мобилдик

2013-2017-жылдарга Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүү стратегиясында каралгандай, Кыргыз Республикасынын төлөм системасы өткөн 4 жылдын ичинде динамикалык өсүшкө ээ болгондугу байкалды. Негизги көрсөткүч катары Нак эмес төлөм жүргүзүүнүн үлүшүн көбөйтүү боюнча мамлекеттик программанын алкагындагы иш-чаралардын ийгиликтүү ишке ашырылышын айтсак болот. Төлөм карттарын чыгаруунун саны 2013-жылга салыштырмалуу 2,4 эсе көбөйүп, 1,6 млн даанага жетсе, анын 560,1 миң даанасы “Элкарт” улуттук системасына таандык. Жалпысынан карттарды пайдалануу менен 2016-жылы 24,2 млн. операция жүргүзүлгөн, бул 2013-жылга караганда 2,1 эсеге көп.

Улуттук банкка – 25 жыл

төлөмдөр, интернет аркылуу төлөө ж.б.) пайдалануу аркылуу акчалай эсептешүүлөрдүн накталай формасынан накталай эмесине орун алмаштыруу жүргүзүлүүдөгү накталай акча массасын олуттуу кыскартат. Бул инфляциялык процесстерге олуттуу таасир этет жана акча каражаттарынын эмиссиясына, сактоого, ташууга жана жок кылууга мамлекеттик чыгымдарды олуттуу азайтат. Ушундан улам Өкмөттүн жана Улуттук банктын 2012-жылдын 14-майындагы биргелешкен токтому менен 2012–2017-жылдарга Кыргыз Республикасында накталай эмес төлөмдөрдүн жана эсептешүүлөрдүн үлүшүн арттыруу боюнча иш-чаралардын Мамлекеттик программасы (2-этабы) бекитилген. Бул калктын, анын ичинде өлкөнүн алыскы региондорундагы жашоочулардын электрондук төлөм системаларынын кызматтарынан кеңири пайдалануу муктаждыгын камсыз кылуу үчүн коммерциялык банктарда накталай эмес төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү тейлөө боюнча инфраструктураны киргизүү жана кеңейтүү максатынан келип чыккан.

Мисалы, банктар аралык төлөм системалары аркылуу төлөмдөрдүн көлөмү 2012-жылы 682,4 млрд. сомду түзсө, 2016-жылы 5 206,7 млрд. сомго чейин жеткен, тактап айтканда 7,6 эсеге өскөн. Банктык төлөм карттарынын саны 2016-жылдын аягына карата 1,6 млн. даанага жеткен, анын ичинен улуттук төлөм системасынын “Элкарт” карттары өлкөдөгү банктык төлөм карт рыногунун 36 пайызын ээлөө менен биринчи орунда турат. Ал Visa, MasterCard, Золотая Корона сыяктуу төлөм системаларынан алдыда.

Банктык төлөм карттарын колдонуу менен жүргүзүлгөн операциялардын көлөмү бир жылда 3,9 млрд. сомго чейин өскөн. 2016-жылдын аягына карата банктык төлөм карттары өлкөнүн бардык аймактарындагы жайгаштырылган 1 300 банкоматтарында жана 7 101 терминалдарда (автоматташтырылган өзүн-өзү тейлөө терминалдарын же cash индерди эсепке албаганда) тейлөөгө алынган.

Банктарга өз кардарларына бирдей продуктыларды сунуштоо жетишсиз болуп калды, эксклюзивдүү электрондук кызматтардын мезгили келди. Бул тенденциялар банктарды кардарларды тартуу/кармап калуу жана өздөрүнүн чыгымдарын төмөндөтүү үчүн өздүк автоматташтырылган системаларын киргизүүгө түртүүдө.

КРнын төлөм системасын өнүктүрүүдө “Кыргыз Республикасынын лицензиялык уруксат берүүчү системасы жөнүндө” жана “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамдарын кабыл алуу абдан маанилүү болгон.

Алар чекене төлөмдөр рыногунда электрондук кызматтардын жана статусу жана аныктамасы боюнча финансы кредиттик мекемелер болуп саналышпаган юридикалык жактар тарабынан финансылык ортомчулуктун жаңы түрлөрүнүн өнүгүшүнө байланыштуу жарандар үчүн финансылык жоготуулар тобокелчилигин төмөндөтүү максатында иштелип чыккан.

Жалпылап айтканда, азыркы учурда Улуттук банктын төлөм системасын өнүктүрүү-дөгү ролу төмөнкүлөрдөн көрүнөт:

Улуттук банк төлөмдөрдү тейлөө боюнча кызматтарды берүү жана өркүндөтүү менен төлөм кызматтарынын **оператору** же **провайдер**и болууда; Улуттук банк **катализатор** катарында төлөм системасын реформалоого жана өнүктүрүүгө өз салымын кошууда; Улуттук банк төлөм системасынын ишин контролдоо менен **көзөмөл органы** катарында болууда; Улуттук банк өзүнүн операциялык ишмердүүлүгүндө банктар аралык төлөм системаларында катышып төлөм кызматтарын **керектөөчү** катары иш алып барат.

Сөз аягында айтарым, Улуттук банк төлөм системаларынын ишенимдүүлүгүн жана коопсуздугун камсыз кылууга жана иштөөсүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга кызыкдар жана аны үзгүлтүксүз өркүндөтүүгө умтула бермекчи.

РЕДАКЦИЯДАН: Быйыл Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын түзүлгөнүнө 25 жыл толуп отурат. 1992-жылдын 6-мартында республикабыздын легендарлуу парламенти СССР Мамбанкынын биздеги башкармалыгын Улуттук банкка кайра түзүү токтомун кабыл алган. Мына ушул чейрек кылымдык датага карата “Кыргыз Туусу” гезити өлкөнүн башкы банкынын бул аралыктагы ишмердүүлүгү менен окурмандарды кеңири тааныштырууну чечти. Бүгүн бул максаттагы макалалардын биринчиси жарыяланууда.

Так талаш

Экс-министрге ЭКИ ООЗ СӨЗ

Кыргызстанда мурдагы бийлик мезгилинде кызмат орундары сатылып, тааныш-билиш аркылуу берилип келсе, парламенттик-президенттик башкарууга өткөндөн тартып, партиялык тизме менен, ал адамдын саясий беделинин, иш билгилигинин канчалык деңгээлде экендигине карабастан дайындалары белгилүү. Тилекке каршы, мындай көрүнүш биздин коомдо кадыресе кабылданып келүүдө...

Биз “Кыргыз Республикасынын согуш, Куралдуу күчтөр, укук коргоо органдары жана оорукта эмгектенген ардагерлеринин республикалык кеңеши” коомдук бирикмеси, Кыргыз Республикасынын Атайын жана Ыйгарым укуктуу элчиси Ташыбекова Жамал Чойбековнанын айланасында болуп жаткан, тактап айтканда, анын кызмат ордун алуу үчүн, ага карата ар кандай ыпылас технологиянын колдонулганын билгенден кийин, өз пикирибизди билдирели деп чечтик.

Маданият, маалымат жана туризм министрлигинин экс-министри А.Максүтов Жамал Ташыбекованы кызмат ордунан кетируу максатында бир нече кишиден турган топту уюштурган. Көпчүлүк урматтаган Жамал Чойбековнага кысым кылып, Маданият, маалымат жана туризм министрлигинин юристи А.Манкеева аны өз кабинетинде жашынын улгайгандыгын айтып, одоолук менен чыгып кетүүсүн талап кылган. Андан соң алар “Достук үйүнүн” дирекциясына Ички иштер министрлиги, УКМК, Текшерүү палатасы, райондук прокуратура, Каржы инспекциясы тарабынан ар кандай текшерүүлөрдү уюштурушкан. Бирок, мыйзам бузууларды табышкан эмес.

“Достук үйүнүн” директоруна карата куугунтуктоо 2015-жылдын февраль айында башталган. А.Максүтов жана А.Манкеева тарабынын Жамал Ташыбековага карата мындай мамиле, кызмат ордун эртерек бошотуп алуу үчүн гана жасалган. Ансыз да ардактуу эс алууга чыкканы жаткан, өмүрүн кыргыз элине кызмат кылууга арнаган ардагерге сыйлык берип, ыраазычылык менен узатпастан, бийлигин колдонуу аркылуу куугунтуктоо адамгерчиликке дагы, мыйзамга дагы сыйбаган көрүнүш болду. Мындай кысымдан улам, бул маселенин калыс жана акыйкат чечилишин көздөп “Достук үйүнүн” директору Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин төрагасы Чыныбай Турсунбековго кайрылуу жолдоого аргасыз болгон.

Ташыбекова Жамал Коммунисттик партиянын мезгилинде өндүрүштө такталып, андан соң кызматтык бийиктиктерде жетилген кыргыз кыздарынын бири болгон. Октябрдын 40 жылдыгы атындагы кийим тигүү фабрикасында, “Кыргызстан” фирмасында башкы директор болуп иштеп, Кыргызстан коммунисттик партиясынын Борбордук Комитетинде инструкторлуктан тартып, Кыргыз ССРинин Министрлер Советинде вице-премьер, Тышкы иштер министри кызматтарында эмгектенген. Ал өзүнүн өмүрүн кыргыз элине ак дилден кызмат кылууга арнап, Турдакун Усубалиев, Султан Ибраимов жана башка мамлекеттер жетекчилер менен биргеликте Кыргыз Республикасынын өз алдынча мамлекет катары түптөлүүсүнө чоң салым кошкон.

Учурда Кыргыз Республикасынын Атайын жана Ыйгарым укуктуу элчиси, “Достук үйүнүн” директору Ташыбекова Жамал Чойбековнаны басмырлоо максатында жүргүзүлгөн орунсуз куугунтуктоого мамлекеттик деңгээлде көңүл бурулуусу керек деп ойлойбуз.

“Кыргыз Республикасынын согуш, Куралдуу күчтөр, укук коргоо органдары жана оорукта эмгектенген ардагерлеринин республикалык кеңеши” коомдук бирикмесинин төрагасы Качкын САРГАЗАКОВ

Дубандарда эмне кеп?

Баткен

“Адептүү болуу жашынан, ыймандуу болуу башынан”

Ушундай аталыштагы сынак жакында Баткен райондук маданият бөлүмүнүн уюштуруусунда “Ыйман, адеп жана маданият” жылына карата болуп өттү.

Аймактар ортосундагы сынакка район аймагындагы 11 айылдын кыз-келиндери катышып, 5 номинация боюнча өздөрүнүн таланттарын тартуулашты. Мелдештин сонунда 1-орунду Самаркандек айылынын сулуусу Махбуба Сыдыкова камсыз кылса, 2-орунду Ак-Сай айылынан Нурсия Рахматилла кызы ээледи. 3-орунду Жаңы-Жер айылынын сулуусу Айсырга Ысманова камсыз кылып, жеңүүчүлөр ардак грамота жана баалуу белектер менен сыйланышты.

Гүлчехра ТАЖИБАЕВА, «Кыргыз Туусу»

Ысык-Көл

Табигатты булгап башкалар, таштандыдан акча тапкан бар

Облустун борбору Каракол шаарында күнүгө таштандыларды өз убагынан кечиктирбестен ташып чыгаруу маселеси бир катар жылдардан бери “Тазалык” ишканасынын баш оорусуна айланып келе жатканы менен, эми аны өз пайдасына пайдалангандар да чыга баштады.

Жогорудагы ишкананын жетекчилеринен алынган маалыматтарга караганда, мындан бир катар жылдар мурда эле коңшу Ак-Суу аймагынан 52 гектар жер аянтын бөлдүрүп алышып, ал үчүн жылыга 390 миң сомдон акча каражатын төлөп турушат экен. Бул маселени жеринде чечүү үчүн таштандыларды иштетүүчү ишкана ачуу да сунушу түшкөн. Бирок, жалаң айнек, желим сыяктуу таштандылардан 40 тоннадан кем эмес көлөмдө үзгүлтүксүз даярдап берип туруу шартын аткаруу мүмкүн болбогондуктан ал сунуш да жоопсуз калганы менен, жыйналган таштандыларды Бишкекке жеткирүү менен акча тапкан жаңы бизнестин түрү да пайда болгонун, аларга желим, айнек идиштерди, бөтөлкөлөрдү чогултуп берип өз жандарын баккан ортомчу “ишкерлер” да чыкканын билдиришти.

Жээнбай ТҮРК, “Кыргыз Туусу”